

חלק ה'

מסקנותיו של הראי"ה קוק על מורה נבוכים

בנספח זה אני מרשה לעצמי לסטות לחלוטין מכל המתודה של החיבור הזה בדבר הניסיון להבין את דברי הרמב"ם רק מתוך דבריו ותו לא. נדמה כי אם יש מישהו שראוי בשבילו לעשות זאת, במיוחד בדורנו, הרי זה הראי"ה קוק. אקדים ואומר כי נספח זה לא היה מתוכנן בתחילת כתיבת הספר, שכן המאמר של הרב בעניין (שיידון לקמן) נגלה לעיני רק לאחר גיבוש המסקנות של ספר זה. זאת אחת הסיבות שאני מרשה לעצמי לדון בדבריו באופן מפורש בחיבור זה. כפי שנראה להלן, הרב בחר שלוש נקודות עקרוניות בדעת הרמב"ם הקשורות בדיוק לשלושת הנושאים העיקריים שנדונו בספר זה: בריאה, נבואה והשגחה.

הרב קוק כתב שני מאמרים גדולים מפורסמים המיוחדים לרמב"ם: 'לאחדותו של הרמב"ם' (קוק א' י', תשד"ם, עמ' 105 והלאה) ו'המאור הגדול, לדמות דיוקנו של הרמב"ם' (שם, עמ' 113). בדיון זה נתמקד במאמר הראשון בשל העובדה שהוא מיוחד למורה נבוכים דווקא¹.

המאמר הנ"ל נכתב בעקבות מאמר שפורסם ע"י ר' זאב יעבץ בשם 'רבנו משה בן מימון (הרמב"ם) ומעשיו' שסוקר הן את תולדות הרמב"ם והן את משנתו. הרב קוק פותח את מאמרו במשפט כבוד "את כל דברי הכבוד וההערצה הנכונים אשר הביא הרב המחבר ז"ל לרבינו הרמב"ם זצ"ל ראוי להעמיד בשורה היותר כבודה בספרותנו"². אולם מיד הרב קוק מתחיל למתוח בקורת שנמשכת לאורך כל המאמר על התייחסותו של הר' יעבץ למורה נבוכים. הר' יעבץ התפלא מאוד על הרמב"ם וכתב את הדברים

1. כדי למנוע אי הבנות, אציין כי הרב קוק בהחלט למד מורה נבוכים, כמו שניתן להתרשם מההערות שלו על המורה [(צוריאל, תשס"ב), אוצרות הראי"ה, ח"ב, עמ' 260–268]. כך גם מוכח ממאמרי הראי"ה [(קוק א' י', מאמרי הראיה: קובץ מאמרים / מאת הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, תשד"ם), מאמר 'הישיבה המרכזית העולמית'] שהוא מזכיר אותו מחמשת ספרי המופת "כמו חמשת ספרי המופת שלנו במחקר הדת: האמונות והדעות לרס"ג, הכוזרי, חובת הלבבות, מורה הנבוכים והעקרים ועוד" (וע"ע באגרות הראי"ה (קוק א' י', ירושלים), ח"ב, עמ' עב), וכן ממחקרים שונים המצביעים על שימוש בשפה וברעיונות מתוך כתבי הרמב"ם וממורה הנבוכים [לדוגמה: (מירסקי, תשס"ח)].

2. הקורא רק את מאמרו של הרב קוק, יכול להתרשם כי ר' זאב יעבץ כתב בעיקר כנגד מורה נבוכים, ולא כן הדבר. המעיין במאמרו יראה כי ר' זאב יעבץ מקדיש למורה נבוכים סדר גודל של רבע מאמר, כל שאר תוכן המאמר מסוכם ע"י הרב קוק במשפט המצוטט לעיל.

הבאים: "ועד עולם יפלא על רבנו המעמיק הזה כי ראה רק את הדמיון הרפה והחנור מאד, אשר תדמה חכמת יון אל תורת ישראל למראית עין כהה, ואת החוטים הדקים היורדים ונוקבים עד התהום המבדילים והמפרידים בין שניהם ועושים אותם כמעט לשני הפכים גמורים לא שזפה עינו החדה והטהורה. עד כי לדעתו אין להבדיל מאומה בין דעות תורתנו ודעות חכמי יון וערב". על הדברים האלה הרב קוק מגיב: "הפליאה הזאת באמת מוסבת היא על הרב המחבר ז"ל, ולא על רבינו הגדול הרמב"ם זצ"ל, הרמב"ם ז"ל הבדיל הבדלה תהומית שאין למעלה הימנה, בעצם המהות של התורה כלפי חכמת יון, וזאת היא ההבדלה שבין קודש לחול, אחרי אשר קבע הוא ז"ל שלשת יסודות עקריים ששום מעיין בספר המורה לא יוכל לזוז מהם". בנקודה זו מצטט הרב קוק את שלושת היסודות, נדון בהם אחד אחד.

היסוד הראשון – הנבואה

כותב הרב קוק: "האחד, שהנבואה היא למעלה מכל המושג של השכל האנושי כלו, ומה שלא יושג כלל בשכל האנושי הרי הוא נודע בבירור על ידי הנבואה, שהיא דבר ד". מסקנה זו של הרב קוק בדבר עליונותה של הנבואה מכל מושג של השכל האנושי תואמת היטב את מסקנתנו "תוכן הנבואה אינו מתקבל בתהליך לוגי שמתחיל בחושים, הנביא משיג תובנות שלא ניתן להסבירן מבחינת הקדמות עיוניות. ניתן לומר כי אמנם הנבואה היא תופעה ממנהגו של עולם אך היא 'אלוהית'³."

היסוד השני – בריאת העולם

כותב הרב קוק: "השני הוא יסוד חידוש העולם, שבזה עקר את כל המבט האילי היוני על כל ההויה כולה, והשיב לנו את ארחות הקודש של התורה שהוא התוכן של המבט היהודתי המקורי על כל ההויה, והוא ההיפוך הגמור מהמבט היוני האחוז בקדמות העולם. ולא כמו שכתב המחבר ז"ל על פי שיטתו, שע"י החוטים הדקים המבדילים והמפרידים בין דעות תורתנו לדעות חכמי יון וערב, עושים אותם רק כמעט לשני הפכים גמורים, לדעת רבינו ז"ל לא רק כמעט שני הפכים גמורים הם, אלא שני הפכים גמורים לגמרי בהחלט, כי ההבדל בין המושג של הקדמות וחזיון העולם האילי, שהם

³ ראו שמונה קבצים ב, נד (קוק א' י', תשס"ד) לעניין מתן תורה ונבואתו של משה שמסקנת הרב קוק "נבואה משה אינה מהטבע הרוחני של ההויה, כמו שהיא שאר נבואה, שהעלמתה מן הראוי לה היא פליאה, אבל הופעתה היא טבעית. אבל נבואתו של אדון הנביאים נס היא, כבריאת העולם יש מאין". לעומת נבואת שאר האנשים שהיא אמנם "למעלה מכל המושג של השכל האנושי כלו" אך מופיעה בעולם בצורה טבעית (וראו דיונו מעמ' 102 והלאה). נבואתו של משה רבינו היא עצמה נס היוצא מגדר הטבע כבריאת העולם יש מאין.

"אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו", לחזיון העולם הישראלי שד' אחד "הוא יוצר כל נוטה שמים לבדו ויוסד הארץ מי אתו", הוא הבדל כל כך נשמתי עד שאין בו אפילו צד אחד או נקודה אחת ממשית, שאנחנו יכולים לומר עליהם באמת שהם דומים זה לזה". מסקנת הרב בדבר "ההיפוך הגמור מהמבט היוני האחוז בקדמות העולם" תואמת לחלוטין את מסקנתנו בדבר הדחייה המוחלטת של דעת אריסטו⁴.

היסוד השלישי – השגחה

כותב הרב קוק: "והיסוד השלישי הוא יסוד ההשגחה הפרטית במין האדם בכל פרטיו ומעשיו שהוא ההיפך הגמור מכל צביון ההכרה של חכמת יון, אשר אמרה כמאמר הפושעים מעולם, "עזב ד' את הארץ". אין ספק כי המתח הגדול של כל ספר המורה הוא בהאם קיימת התערבות אלוהית בעולמנו או שעזב ה' את הארץ, מתח זה מתפרץ בכל עוצמתו בסוגיית ההשגחה. מסקנתנו לעיל כי בעיון ישר, נראה מהרמב"ם שהוא מקיים התערבות אלוהית בכל הסוגיות לעיל ובמיוחד בסוגיית ההשגחה תואמת בהחלט דברים אלה⁵.

נסיים את הנספח, ובתוך כך את הספר, בדבריו של הרב קוק בתחילה ובסוף מאמרו: "בדורותינו וכמה דורות שלפנינו ששקטו הרוחות ושמש הצדקה של הרמב"ם פרשה את אורה על פני כל אופק היהדות, נכנס גם "המורה" בכלל ספרי קודש שהם קניני התורה, וחלילה לנו לנהוג בו מנהג של זלזול וחובתנו היום לא רק לדון את דבריו

4. אפילו את דחייתה הגמורה של דעת הקדמות ע"פ נוסח אפלטון נראה ששיבח הרב קוק את הרמב"ם על פני ריה"ל [קוק א' י', תשס"ד], שמונה קבצים, ו, קפח]: "בזה הפרט נתעלתה בינתו הקרה של המורה על שירתו היוקדה של הכוזרי. שהראשון הכיר בריחוקה של החמריות הקדומה בכל גווניה". נראה כי המילים "בכל גווניה" מכוונים הן לדעת אפלטון והן לדעת אריסטו, והרב קוק הבחין בין השניים כמוכח בשמונה קבצים ה, רכח (קוק א' י', תשס"ד).

5. ניתן להבין מלשון הרב קוק "במין האדם בכל פרטיו ומעשיו" שדעתו כ'דעת תורתנו' ולא כדעת הרמב"ם עצמו (ראו בחלק על ההשגחה מעמ' 178). אמנם אין הוא מפרט ולשונו סתומה, ועל כן ניתן לפרש דבריו לכאן או לכאן. כפי שהבאנו שם גם הרמב"ם מודה לגבי ההשגחה במין האדם: "רק מין זה כל מצבי פרטיו וכל הטוב והרע הפוקדים אותם מתאימים למה שהם ראויים לו", ע"ש כיצד ביארנו זאת. יותר מכך, החלק השני של המשפט בדבר 'עזב ה' את הארץ' יכול ללמד כי הרב קוק דן בעניין ההתערבות האלוהית בעולמנו, ולא בצורתה של ההשגחה (ראו בחלק הקודם בפרק העוסק במסקנות את החילוק בין שני הדיונים). צריך לזכור כי המתח הגדול של פרשני מורה נבוכים הוא לא בצורתה של ההשגחה שמתבטאת במתח בין 'דעת תורתנו' לדעתו של הרמב"ם. מחלוקת זו מתגמדת לעומת אותו מתח הגדול של ספר מורה נבוכים בעניין האם קיימת התערבות אלוהית או לא, בהאם הרמב"ם אריסטוטלי לגמרי או לא. מכל הנ"ל, אין סיבה לומר כי הרב קוק קיבל את 'דעת תורתנו'. וע"ע בשמונה קבצים (קוק א' י', תשס"ד) ח"א, יג.

לכף זכות, כי אם גם להתעמק בהם ולמצות את מדותיו בתור מדותיה של תורה...
צדיק תמים היה רבינו, כמו שהיה גאון התורה והחכמה כן היה גאון התמימות
והאמונה ודבריו כולם וגם דברי הספר הגדול מורה נבוכים ישארו לאור עולם בחכמת
ישראל ותורתו כשמש צדקה ומרפא בכנפיה".